

H.1261/M.1845 TARİHLİ NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE TİRE'YE GELEN MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİMLERİN NİTELİK VE NİCELİKLERİ*

Mehmet BAŞARAN**

Aysun SARİBEY HAYKIRAN***

ÖZET

Sosyo- ekonomik açıdan toplumların kalkınmasında önemli rolü olan nüfusun sayımı 19. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma ve çöküş döneminde devleti kurtarma çabalarının bir sonucu olarak arazi ve mal mülk sayımı ile birlikte önem kazanmıştır. II. Mahmud döneminde yapılan yeni düzenlemelerle, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından hemen sonra yerine kurulan yeni ordunun asker ihtiyacını karşılamak amacıyla ülke genelinde genel bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımından sonra belli aralıklarla daha da sistematikleşerek devam eden bu nüfus sayımlarından 1844 tarihli olanın amacı 1834-35 yıllarında "Redif Asâkir-i Mansûre" adıyla Yeniçeri Ordusu'nun yerine kurulan yeni orduya alınabilecek asker potansiyelini tespit etmektir. Bu sayımlarda bir takım aksaklıklar yaşanmasına rağmen ilgili yerleşim birimlerinde bulunan halkın tespitinin yanısıra dışarıdan gelen nüfusun da sayımı gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada Batı Anadolu'nun önde gelen yerleşim birimlerinden biri olan Aydın Sancağı Tire Kazası'nda H. 1261/M. 1845 tarihinde yapılan nüfus sayımlarını içeren ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde nüfus defterleri serisi içinde 3060 ve 3077 numara ile kayıtlı nüfus defterlerindeki veriler değerlendirilecektir. H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin 3060 numaralı Nüfus Defteri Tire'ye gelip, çeşitli medreselerde, mahallelerde, hanlarda, köy ve çiftliklerde yerleşen Müslüman nüfus hakkında bilgi verirken, 3077 sayılı Nüfus Defteri ise Gayr-i Müslim nüfusa Rum ve Ermeni özelinde bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: 1845 Nüfus Sayımı, Nüfus Defteri, Aydın Sancağı, Tire Kazası

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: mbasaran61@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: aysunsaribey@gmail.com

FEATURES AND PROPORTIONS OF MUSLIMS AND NON- MUSLIMS WHO ARRIVED AT TIRE ACCORDING TO CENSUS REGISTERS DATED TO H.1261/A.D.1845

STRUCTURED ABSTRACT

Basis and Object of the Study

Census, which means counting of the population of an area in a certain period of time is an important source of data for determining population potential of a state. Creating an effective administrative mechanism through a better acquaintance of the administered population can only be achieved thanks to censuses. As in every state in Ottoman Empire too, censuses which has a considerable role in the process of development of a society in socio-economical aspects, had gained importance by the beginning of the 19th century, as a result of the efforts to saving the state during the periods of disintegration and collapse of the Empire along with the land and property registering. The first modern census in which only male citizens were registered for military and taxation purposes had been conducted during the reign of Mahmud II in 1831 and subsequent censuses continued to be done in certain periods until the collapse of the Empire. Object of this study is to determine features and proportion of the Muslim and Non-Muslim populations in rural areas by grounding on census registers which are among the 19th century Ottoman archive sources and evaluating the results of the 1845 census in District of Tire, a part of Sanjak of Aydın and one of the important commercial centers of western Anatolia.

Cognitive and Theoretical Frame of the Study

Demography studies in Ottoman historiography, which began with Enver Ziya Karal's "The First Census in Ottoman Empire 1831" and Kemal Karpat's "Ottoman Population 1830-1914" studies, tend to increase because of the opening of census registers in Prime Ministry Ottoman Archives to researchers. Studies conducted by Sezgin Demircioğlu on Of, Sabri Bacacı-İrfan Dağdelen-Osman Doğan on Ünye, Fevzi Gür-Salih Kahrıman on Amasya, Ahmet Ergün-Mehmet Akif Terzi on Payas, Zübeyde Güneş Yağcı-Serdar Genç on Balıkesir, Mustafa Keskin on Düzce, Süleyman Demirci-Kazım Kartal on Maçka and Mucize Ünlü-Pelin İskender Kılıç on County of Ayandon census registers can be considered as examples of this kind. These studies, generally on local scales, in the form of transcription and evaluation of census registers in *liva* or *kaza* centers. For researchers, census registers provide detailed information about the population of cities, towns, counties and villages of 19th century. These records contain specific information about administrative status, settlements, family nick-names, professions and names of *imams*, *mukhtars* and educated persons as well as names of fathers, sons, if there was step-sons, disabilities, departing from or settling to a certain settlement in relation to purposes of education and military service. Besides it is also possible to have information from registers about the physical properties of persons like their heights, beards and moustaches as well as various

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

disability adjectives like lame, blind, handicapped and one-eyed. Conducted studies, by evaluating the outcomes of modern censuses, can form a base for subsequent general studies which will cover the population profile of whole Ottoman geography. 1845 dated Tire census register, which is the subject of present study, is a distinct sample because it registers Muslim and Non-Muslim emigrants who came to Tire from various places, instead of determining the population in the District of Tire. This is the distinctive aspect of this register.

Method

In this study two census registers from Prime Ministry Ottoman Archives have been transcribed and secondary sources which are also about the concerned region are also consulted. By this way an evaluation about the populations of cities in western Anatolia in the 19th century was reached through a local sample. This study will provide a base for more comprehensive subsequent studies that will be conducted in future.

Findings and Discussion

1845 Census is immensely important because it illustrates that immigrants had a prominent role in the population potential of Tire, one of the important settlements of Kaystros basin, Cradle of Civilizations. This census, being a good indicator for internal migration movements, shows that both Muslim and Non-Muslim elements preferred Tire, a crossroad of commercial routes, for settling and contributed the economy of Tire by performing their various professions. Data concerning to Non-Muslim populations points out that generally Greeks more than Armenians preferred Tire for settling. Although reasons for this phenomenon are not sufficiently explained in this study, subsequent studies will explain reasons of this difference.

Conclusion and Suggestions

In this study, data that are provided from 3060 and 3077 numbered census registers of Prime Ministry Ottoman Archives and contain census of H. 1261 in Tire district of Aydın Sanjak which was considered among the prominent settlements of Western Anatolia, will be evaluated. While 3060 numbered Census register of H. 1261 / A.D. 1845 year providing information about the population that had arrived in Tire and settled in various madrasas, districts, inns, villages and farms, 3077 numbered Census register provides information about non-muslim population, especially about Rums and Armenians.

It can be understood from the registers that newcomers from various places were temporarily housed in Dar'ül-Kurra, Cami-i Kebir, Kazirzade, Yayla Fakihler, Hacı Mehmed Ali Ağa, Alay Bey, İsmail Efendi, İbn-i Melek, Kara Hasan, Hacı Müderris, Odun Pazarı, Solak Ağa, Molla Muslihiddin, Derviş Kadı, Cedid ve Sarıca Yusuf Madrasahs. The register that include 1845 census contains information of immigrants who settled to Ahi İmam, Sofuköy, Sinne, Abdülvahab, Alaca Mescid maa-Darphane, İbn-i Hatip, İbn-i Kayyum, Cami-i Kebir maa-Çanakçızade districts. Professions of some of the settlers were also registered as 1 linen draper, 2 drivers, 6 coffee-shop keepers, 7 *sekbans*, 10 laborers and 1 coffee grinder.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

The register also contains informations of who arrived at Bakır, Acem, Dellaloğlu, İki Kapulu, Kireç, Cedit, Ahmed Ağa, Keserci, Şerif Efendi, Karapınar and Çömlekçi inns. It is also pointed out that no one was residing in Hacı İbrahim Ağa inn at that period. The most populous group of immigrants were from Isparta and they were mainly occupied with the boot making. It can be understood that immigrants also settled to various villages and farms of Tire and worked as laborer. Physical properties of immigrants were remarked as generally rough descriptions like medium-height, black bearded and appeared moustached.

According to census register the most common name were Mehmed and Mustafa while the nickname of Seyyid was wide. It is unlikely that so many people can descent from the lineage of Prophet. Instead Seyyid was used in a meaning that refers to *efendi*, a relatively common title for men. Besides it can be understood that Greek and Armenian populations were also in considerable proportions and provided employment. Greeks who came from Yanya, Rhodes and Mytilene worked as shepherd, patisseries, gardener, baker while Armenians were minority.

Results of this study and transcription of other census registers of Tire will provide a complete picture of the population potential of Tire in 19th century.

Key Words: 1845 Census, Census Register, Sanjak of Aydın, District of Tire

Giriş

Uygurluklar vadisi Küçük Menderes Havzasının önemli yerleşim birimlerinin başında gelen ve Anadolu içlerine kadar uzanan yolların kilit noktasında bulunan Tire, Küçük Menderes Nehrinin 6 km. güneyinde Aydın sıradağlarına ait Güme Dağının kuzey eteklerinde eğimli bir yüzeyde kurulmuştur (Mete, 2012, s. 195). Tire'nin kuzeyinde Bayındır ve Ödemiş, doğusunda Ödemiş, güneyinde Aydın Dağları ve Aydın İli ile batısında Selçuk ve Torbalı yer almaktadır. Tarihi geçmişi çok eskilere dayanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan Tire, Hititler Lidyalılar, Kimmerler tarafından ele geçirildikten sonra Büyük İskender'in, Bergama Krallığının, Romalıların ve Bizans'ın egemenliğinde kalmıştır. 1243 Moğol istilasından sonra Batı Anadolu'da kurulan Aydınogulları Beyliğinin önemli kültür merkezlerinden biri haline gelen Tire, 1390 tarihinde Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Ancak Timur'un Anadolu'yu ele geçirmesi ile birlikte bir el değiştirme sürecinin yaşandığı Tire'de bu dönemde halkın büyük bölümü İzmir'e kaçmıştır. Timur ve fetret dönemleri sonrasında Tire'nin yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1423 yılında II. Murat döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi olan Tire (Başaran, 2000, s. 29-30), Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde seçkin kazalar arasına girmiş ve bu konumunu her dönemde devam ettirmiştir.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında (1831-1840) Tire adının Mısır seraskerliğince Kütahya'dan Tire'ye gönderilen buyruklar ile öne çıktığı görülmektedir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Anadolu'ya geçerek Anadolu Eyaletinin merkezi Kütahya'da üç aydan fazla kalmış ve eyalete bağlı sancaklardaki Osmanlı mütesellimlerini kovarak kendi mütesellimlerini tayin etmiştir. Bu dönemde Saruhan (Manisa), Güzelhisar (Aydın) ve İzmir'e de birer mütesellim göndermiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu bu şekilde işgali sırasında ordusunun giderleri ve yiyecek gereksinimi Tire'den karşılanma yoluna gidilmiştir (Uzunçarşılı, 1983, s. 3-8).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Tire, 19. yüzyılda aynı zamanda siyasal suçluların sürgün yeri olarak da kullanılmıştır. Anadolu Kadıaskeri Tahir Efendi ve Şanizade Mehmet Ataulлах Efendi gibi önemli devlet ve bilim insanlarının sürgün yeri olarak bilinen Tire (Başaran, 2000, s. 31) 19. yüzyılın ortalarında, Aydın Vilayeti'nin merkezi konumundaki Aydın Sancağı'na bağlı bir kazadır. 1850'lerde Aydın Vilayeti sınırları içinde yapılan yeni bir düzenleme ile İzmir Sancağına bağlanmıştır. Günümüzde de İzmir İlinin büyük ilçelerinden biridir (Ed. Sürgevil, Yapucu, Özgün, 2010, s. 174).

Tarih boyunca bulunduğu konumunun da etkisiyle ününe layık bir gelişme gösteren Tire, her dönemde önemli bir nüfus potansiyeline sahip olmuştur. 1475/1476 tahririnde sancak beyi hassı olarak görülen Tire'de, 26 mahallede 989 hane ile yaklaşık olarak 5100 kişilik bir nüfusa sahip olduğu tespit edilmiştir. 16. yüzyılın başına kadar hem fiziksel hem de demografik açıdan gelişen Tire, Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan 1512 tarihli tahrir sayımında, mahalle sayısı 36'ya, toplam nüfusu da yaklaşık olarak 8500'e ulaşmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında, Evliya Çelebi'nin kenti ziyaret ettiği dönemde, mahalle sayısı 68'e yükselen Tire'de, 18. yüzyılın başlarından itibaren 1710'larda Batı Anadolu'yu etkisi altına alan veba salgınından zarar görmesine rağmen nüfusu yaklaşık olarak 8000 kişi olarak tespit edilmiş ve mahalle sayısı ise 61'e yükselmiştir (Mete, 2012, s. 195-196). 1831 tarihli ilk Osmanlı nüfus sayımına göre ise Tire'de İslâm, Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere toplamda 12142 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Karal, 1997, s. 128) 19. yüzyılın ortalarına ait Tire temettuat defterlerine göre Tire'de 40 mahallede 11776 hanede yaklaşık olarak 59100 kişilik bir nüfusu barındırdığı tahmin edilmektedir. Türk, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan Tire nüfusunda, defterlerde İslâm olarak belirtilen Müslüman halk, nüfusun önemli çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ayrıca bu dönemde Tire, çoğunluğunu Nazilli, Ödemiş, Balyambolu (Beydağ) ve Bayındır gibi yakın yerleşim yerlerinden gelen insanların oluşturduğu göçleri de almaktadır (Başaran, 2000, s. 79; Ed. Sürgevil vd., 2010, s. 174).

3060 ve 3077 Numaralı Tire Nüfus Defterlerinin Genel Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluş ve gelişme dönemlerinden itibaren nüfusun sayımına büyük önem verilmiş, İmparatorluğa katılmış her toprak parçasında ilk yapılan işlemler arasında toprak yazımı ile nüfus sayımı başta gelmiştir (Karal, 1983, s. 155). Osmanlılar, çok geniş bölgelere yayılmış imparatorluklarını sıkı bir merkezi idare ve kontrol altında tutmak amacıyla birtakım yeni ve özgün sayım ve yazım yöntemlerini geliştirmişlerdir. Özellikle 15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı yönetiminin, fethedilen topraklarda dönem dönem yaptırdığı tahrir adı verilen bu sayım ve yazım işlemlerinin temelinde vergilendirme yatmaktadır. Bu sayımların diğer gerekçeleri arasında ise ele geçirilen toprakların ekonomik potansiyelini ve vergi matrahını ölçmek, tımarların dağıtımını gerçekleştirip gelirlerini kayda geçirmek ve vakıfların gelir kaynaklarını sıralayıp kaydetmek ve denetlemekte yer almaktadır (Behar, 2000, s. 63). Hane temelli bu sayımlar belli aralıklar ile 17. yüzyılda devam etmiş olsa da Osmanlı'da hanelerin yerine bireylerin sayıldığı modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde yapılmıştır. II. Mahmud dönemi ıslahatların bir parçası olarak ele alınabilecek 1831 tarihli nüfus sayımı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının hemen sonra oluşturulan yeni ordunun giderlerinin karşılanması ve askerlik çağındaki nüfusun tespitinin sağlanması amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Rus Savaşı'nın hemen akabinde 1830 tarihinde oluşturulan özel bir mecliste ülke genelinde bir sayımın yapılması kararlaştırılmış, sayımın öncelikli olarak nerelerde kimler tarafından ve nasıl yapılacağı belirlenmiştir (Çadırcı, 1997, s. 45). Sadece erkek nüfusun sayıldığı 1831 nüfus sayımının beklenen sonuçları vermemesi sonucunda ilk nüfus sayımından on üç yıl sonra 1844 yılında bir askeri yetkilinin idaresinde özellikle ordunun ihtiyaçlarını gözeten yeni bir sayım daha gerçekleştirilmiştir. 1844 tarihli sayımının temel amacı her ne kadar yeni ordunun ihtiyaç duyduğu gerekli insan kaynağının karşılanması olsa da yöneticilerin ülke yönetiminde daha etkin rol oynamaları ve halkın idaresinde aksaklıkların yaşanmaması adına mevcut nüfus hakkında bilgi edinmek istemeleri de yatmaktadır (Çimen, 2012, s. 196). Bu sayımın bir takım eksik yönleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

bulunmaktadır. Adı geçen sayımda Müslümanlar, sayımın asıl gayesinin asker potansiyelini tespit etmek olduğunu bildiğinden askere gitmemek adına yanlış bilgi verdiği gibi, Gayri Müslim din adamları da kendi cemaatleri için benzer yolları izleyerek doğru bilgi vermekten kaçınmışlardır (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000, s. 96).

1844 tarihli nüfus sayımından sonra İmparatorluk coğrafyasında 1852, 1856, 1866, 1881/82 ve 1905 gibi değişik tarihlerde bölgesel veya genel nüfus sayımları yapılarak, kayıtların güncel tutulmasına çalışılmıştır (Çimen, 2012, s. 183-216). Nüfusun kayıt altına alma girişimi Cumhuriyet döneminde daha da sistematikleşmiştir (Çakmak, 2014, p. 1015-1034; Sertel, 2014, p. 1015-1034).

Osmanlı demografi çalışmaları son dönemde Başbakanlık Osmanlı Arşivinde nüfus defterlerinin açılmasıyla yerel bazda da olsa artarak devam etmektedir. Bu çalışmalara, Of (Demircioğlu, Bilgin, 2011), Ünye (Bacacı, Dağdelen, Doğan, 2011), Amasya (Gür, Kahriman, 2012), Payas (Ergün, Terzi, 2012), Balıkesir (Güneş Yağcı, Genç, 2013), Düzce (Keskin, 2014), Maçka (Demirci, Kartal, 2014, p.119-145) ve Ayandon Kazası (Ünlü, Kılıç, 2014, p. 597-617) nüfus defterlerini örnek gösterebiliriz. Yapılan bu çalışmalar, modern nüfus sayımlarının sonuçlarını değerlendirilerek Osmanlı coğrafyasının geneli için daha sonra yapılacak ve ortaya konulacak nüfus profilinin ortaya çıkartılmasının temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS.d. koduyla kayıtlı 3060 ve 3077 numaralı Tire nüfus defterlerinin ortak özelliği her iki defterin H. 1261 sayımının sonuçlarını içermesi ve Tire'ye farklı bölgelerden gelen Müslim ve Gayrimüslimlere ilişkin kayıtlardan oluşmasıdır. İki defterden ilki olan 3060 numaralı Tire nüfus defteri (20.5 X 55) ebatında, 32 sayfadan oluşmakta ve Tire'ye gelip, çeşitli medreselerde, mahallelerde, hanlarda, köy ve çiftliklerde yerleşen Müslüman nüfus hakkında bilgi vermektedir. 3077 numaralı defter ise (20X56) ebatında 20 sayfa olup, Tire'ye gelen Gayr-i Müslim nüfus özellikle de Rum ve Ermenilerin sayı ve niceliklerine ilişkindir.

Eski dönemlerden itibaren önemli bir pazara da sahip olan Tire'nin ticari kapasitesinin yüksekliği burada nüfusun artmasında ve kazanın çevre yerleşimler için çok önemli bir durak ve çekim alanı haline gelmesinde etkili olmuştur (Yapucu, 2007, s. 49). Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan nüfus defterlerinden de açıkça görüleceği üzere Tire'ye gerek eğitim gerekse iş bulma kaygısıyla gelenler kazanın hem nüfus hem de ekonomik açıdan gelişimine katkı sağlamışlardır.

Tire'de Medreseler ve H. 1261 / M. 1845 yılı Nüfus Defteri'ne Göre Medreselere Yerleşenler:

14. yüzyılın tamamıyla 15. yüzyılın ilk yarısında Anadolu şehirleri kültürel alanda gelişmişlik göstermiştir. Tire, Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Ankara, Sinop, Kütahya, Birgi, Peçin (Milas kazasında), Ayasluğ, Bursa, İznik, Ladik (Denizli), Gülşehir (Arapsun), Kırşehir ve Amasya gibi şehirler bilim merkezi durumundaydılar (Uzunçarşılı, 1937, s. 79). Medrese eğitimi alanında Tire önemli bir yer tutmaktadır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde burada otuz medresenin varlığına dikkat çekmekte ve bunlardan en ünlüsünün Hacı Mir Medresesi olduğunu belirtmektedir. Bir başka önemli medrese ise İbn-i Melek (Ferişte oğlu) Medresesi'dir. İbn-i Melek, Aydınoglu Mehmed Bey'in Tire'de yaptırdığı medresede uzun yıllar hocalık yapmıştır. Bu nedenle bu medrese onun adıyla anılmaktadır (Baktır, 1994, s. 34). Evliya Çelebi, medreseleri şu şekilde sıralamaktadır; Ali Han¹, Derviş Çelebi, Ferište oğlu yani İbn-i Melek, Hacı

¹ Ali Han'ın, 1914 yılındaki büyük yangında yandığı bilinmektedir.

Efendi, Kânzar, Karakadı, Mehmed Ağa, Molla Arap, Muslihiddin Efendi ve Şeyh Halil'dir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sade. Temelkuran, Aktaş, Çevik, 1982, s. 9-73; Yelken, 1941, s. 4). 1900'lü yılların başında seksen mescit, otuz üç minareleriyle birlikte kırk dolayında medrese ve imaretin bulunduğunu belirtilmektedir.

"...Medreselerde okuyanlar, askerlikleri geldiğinde bir çeşit sınava girerler, başarılı olanların askerlikleri ertelenirdi. Bu yüzden Tire'de... binlerce medrese öğrencisi vardı... askerlik süresi olan altı yılı geçirir, sonra yerlerine döner, evlenir işlerini güçlerini sürdürürlermiş..." (Ertur, 1994, s. 2).

İnceleme olanağı bulduğumuz defterimizde çeşitli yerleşim birimlerinden gelenlerin Dar'ü'l-Kurra, Cami-i Kebir, Kazırzade, Yayla Fakihler, Hacı Mehmed Ali Ağa, Alay Bey, İsmail Efendi, İbn-i Melek, Kara Hasan, Hacı Müderris, Odun Pazarı, Solak Ağa, Molla Muslihiddin, Derviş Kadı, Cedit ve Sarıca Yusuf medreselerinde yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Tire medreselerine gelenlerin geldikleri yerlere bakacak olursak;

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Alaiye (Alanya)	7
Manisa ²	6
Tavas	4
Bozdoğan	3
Güzelhisar-ı Aydın	3
Yenişehir	3
Antalya	2
Elmalı	2
Erzincan	2
İzmir	2
Seydişehir	2
Ayasuluğ (Selçuk)	1
Bozkır Kazası	1
Buldan Kazası	1
Çal Kazası	1
Denizli	1
Edremid	1
Eğri Kavak	1
Isparta	1
İç il (İçel)	1
Karahisar	1
Kastamonu	1
Kaş	1
Konya	1
Kuşadası	1
Kütahya	1
Torbali	1
Uşak	1
Ünye	1
Zile	1

Gelenlerin, genel olarak H. 1240 / M. 1824-25 ve H. 1261 / M. 1845 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. 1843 ve 1844 yılları ise en yoğun dönem olmuştur.

² Sarılar Aşiretinden.

Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 6 ve 60 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 27 yaşa sahip olan medreselere yerleşenlerin, 6 yaş pozisyonunda olanları kardeş konumunda olup, tamamında 59 Tuvana (genç), 2 Sabi (çocuk) ve 2 Musin (yaşlı) olarak deftere kaydedilmiştir.

Tire’de Mahalleler ve H. 1261 / M. 1845 Yılı Nüfus Defteri’ne Göre Mahallelere Yerleşenler:

Osmanlı şehrinde temel yerleşme birimi, genellikle bir dinsel yapının ya da bir pazarın etrafında gelişmiş olan mahalledir. Sosyal ve fizikî bir birim olan mahalle, birbirini tanıyan ve sosyal dayanışma içinde oluşan kişilerin yaşadığı yer olarak dikkat çekmektedir (Ergenç, 1980, s. 103-105). Tire’de de dinsel kurumların etrafında sosyal ve kültürel kurumlarda yer alarak mahalle temelini oluşturduğunu görmekteyiz. Her mahallenin camii, zaviyesi, medresesi, hamamı, çeşmesi ve mezarlığı bulunmaktadır (Armağan, 1983, s. 41). Yine Osmanlı kentinde mahalle değiştirmek, bir diğer kente göçmek, Osmanlı toplumunda açık bir uygulamadır. Bu yüzden şehirde kiracılara, bir başka yerden gelmiş olanlara ilişkin kayıtlara sık sık rastlanmaktadır (Ergenç, 1980, s. 103-105).

Tire merkez yapısının oluşumuna bakacak olursak, Aydınogulları döneminde, bugün Değirmendere, Ekinhisarı, Kavakdibi, Eski Mezarlık (Merkez Ortaokulu), Kara Gazi (=Karakadı) ve Bahçe Kahve semtlerinin dışında yerleşim yoktur. Toptepe altı (Kurt Mahallesi), Buğdaydede, Kalamos tepeleriyle, Ulucami ve üst kısımları yerleşime açıktır. Tire çarşısında bulunan bedesten dışında Türk yerleşimi yoktur. Merkez yerleşimi ve batıya kayma Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir (Armağan, 1990, s. 21-23). Beylikler döneminde 15 mahalle söz konusu iken, Osmanlılar döneminde de bu mahallelerin bölünmesi ile birlikte yeni mahalleler ortaya çıkmıştır.

Beylikler Döneminde: Hisariçi, Çanakçı, Paşa, Yaveliler (=Sır Hatunlar), Yeniceköy(=Makabir), Mısırlı, Küçük Hafız, Veledi Kadı, Turunç, Ali Han (=Alayhan), Yayla Fakihler, Murtaza, Doğancıyan, Cami-i Kebir, Karahasan.

Osmanlı Döneminde: Küp, Şeyh Işıklı, Hacı Fakihler, Bademiye, Ekinhisarı, Takkacızade, Tarakçızade, Hasan Çelebi, Şehirdere, Derviş Gazi, Suratlı, Hoca Behşayış, Debbağ Sinan, Şeyhler, Gölü, Ketenni, Abdülvehab, Turan, Ertuğrul, Mart Ağacı, Ketenci, Yalınayak, Bahariye, İbn-i Kadı (=Gazi), Hekim Çelebi, İbn-i Kayyum, Yenicami, Darbhane, Ertuğrul, Bahçekahve, Mir Ali, Doğancıyan, Kadı Molla Çelebi (=Ağacıyan), Hekim Çelebi, Debbağlı, Hacı Müderris, Tahtakale, İbn-i Sekere (=Miskince), Sinne, Site, Yahşi Bey, Musevi ve Rum.

Bu mahallelerin oluşumunda merkeze yerleşen İbn-i Hatip, Kalamos, Işıklar, Turunç ve İpekçizade gibi aşiretler de rol oynamışlardır (Armağan, 1983, s. 5-44; Armağan, 1990, s. 28).

1845 yılını içeren nüfus defterinde Ahi İmam, Sofuköy, Sinne, Abdülvehab, Alaca Mescid maa-Darphane, İbn-i Hatip, İbn-i Kayyum, Cami-i Kebir maa-Çanakçızade mahallelerine gelip yerleşenlerin bilgileri bulunmaktadır.

Tire’nin değişik mahallelerine gelenlerin geldikleri yerler,

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Asitane / Der-aliyye	2
Aydın	2
Akşehir	1
Bafra	1
Birgi	1
Kırkağaç	1

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Konya	1
Kütahya	1
Muğla	1
Sobice	1
Teke	1
Tirebolu	1
Tosya	1
Ünye	1

Gelenlerin, genel olarak H. 1233 / M. 1817-25 ve H. 1260 / M. 1844 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. 1843 ve 1844 yıllar arası ise en yoğun dönem olmuştur.

Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 20 ve 70 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 36 yaşa sahip olan mahallelere yerleşenlerin, tamamında 17 Tuvana (genç) ve 9 Musin (yaşlı) olarak belirtilmiştir.

Defterde, 1 bezzaz³, 2 sürücü, 6 kahveci, 7 sekban, 10 rençber ve 1 kişinin de kahve döğücü olarak meslekleriyle geldiği kaydedilmiştir.

Tire'de Hanlar ve H. 1261 / M. 1845 yılı Nüfus Defteri'ne Göre Hanlara Yerleşenler:

Beylikler Devrinden itibaren başlayan ekonomik büyümenin, 15. ve 16. yüzyıllarda da gelişme göstermesi ticari yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Kervansaraylar ve hanlar gereksinimlerin karşılanmasında birinci dereceden pazar tesisleri olarak dikkati çekmeye başlamıştır. Hanların adlarından işlevlerini de anlamak güç değildir. Örneğin, Lala Sinan Paşa'nın Pirinç Hanı, Bozahane Hanı, Lütfi Paşanın Pamuk Hanı, Esir Hanı, Bakır Hanı, Halil Yahşi Bey'in Un Kapanı'ndaki Kapan Kervansarayı ve Sadrazam Rum Mehmet Paşa'nın Destimal Hanı gibi.

1845 yılını içeren nüfus defterinde Bakır, Acem, Dellaloğlu, İki Kapulu, Kireç, Cedid, Ahmed Ağa, Keserci, Şerif Efendi, Karapınar ve Çömlekçi Hanı'na gelenlerin bilgileri bulunmakta, Hacı İbrahim Ağa hanında ise o dönem kimsenin kalmadığı belirtilmektedir.

Tire'nin değişik hanlarına gelenlerin geldikleri yerler;

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Isparta	38
Tavas	7
İzmir	6
Denizli	3
Akçahisar	3
Midilli	2
Kırkağaç	2
Bolu	2
Atça	2
Akşehir	2
Safranbolu	1
Nazilli	1
Mısır	1
Kütahya	1
Kemah	1
Kelas	1
Kastamonu	1

³ Bezzaz: Bez, kumaş satan, manifaturacı.

Karaağaç	1
İsaklı	1
İhsaniye	1
İçil (İçel)	1
Edirne	1
Çardak	1
Çal	1
Beyşehir	1
Aydın	1
Akhisar	1
Afyonkarahisar	1

Gelenlerin, genel olarak H. 1253 / M. 1837 - 38 ve H. 1260 / M. 1844 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. 1843 ve 1844 yılları arası ise en yoğun dönem olmuştur. 9 kişiye ise “Reft-i vilayet”⁴ notu düşülmüştür. Bunların geldikten bir süre sonra Tire’yi terk ettikleri anlaşılmaktadır.

Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 10 ve 80 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 33,5 yaşa sahip olan hanlara yerleşenlerin, tamamında 64 Tuvana (genç), 4 Sabi (çocuk) ve 28 Musin (yaşlı) olarak belirtilmiştir.

Defterde hana gelenlerin meslekleri de kaydedilmiştir.

Meslekler	Meslek Sahibi Sayısı
Çizmeci	15
Rençber	10
Oduncu	8
Tüfenkçi	4
Hancı	4
Hamal	4
Dikici	4
Çerçi ⁵	4
Pirinççi	3
Çömlekçi	3
Çizmeci Çırağı	3
Eskici	2
Debbağ ⁶	2
Balıkçı	2
Terzi	1
Pabuşçu	1
Manav	1
Kundakçı	1
Kazzaz ⁷	1
Katırcı	1
Kalaycı	1

⁴ Reft-i Vilayet: Vilayetten gitmiş, ayrılmış.

⁵ Çerçi: Gezgin satıcı.

⁶ Debbağ: Derici, deri işleriyle uğraşan kişilere verilen isim.

⁷ Kazzaz: İpekçi, ipek işleyen, ipek satan.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Hancı Odabaşısı	1
Gümrükçü	1
Et(k)mekçi	1
Duvarcı	1
Dikici Çırağı	1
Berber	1
Attar ⁸	1
Aşçı	1

Tire'de Köyler ve H. 1261 / M. 1845 yılı Nüfus Defteri'ne Göre Köylere Yerleşenler

Tire köyleri Küçük Menderes ovasını oluşturan Küçük Menderes nehrinin kıvrımlarında oluşmaktadır. Küçük Menderes Alandı yaylasının batı eteklerinden çıkarak, Kuşadası limanının kuzeyinde denize dökülür. Bozdağ ile Güme Dağı arasında açılmış bulunan geniş bir ova içinde önce doğu-batı-güneybatı yönünde yol alır. Tire'nin bu bereketli ırmağı 126 km. uzunluğundadır. Sularını toplayıp taradığı yerlerin genişliği 3000 km.yi bulmaktadır.

Şeriyte Sicillerinde Tire'de 1833 yılına ilişkin 59 köy tespit edilmektedir. 1844/1845 yılı temettuat defterleri üzerine yapılan çalışmada 52 köy tespit edilmiştir. Bu veriler zaman içinde değişikliğe uğrayarak 1930'da 42, 1938'de 71, 1960'da 60, 1998'de de 65 köye ulaşmıştır.

Köy isimlerinin kökenin nereye dayandığına baktığımızda Işıklar köyünün adının Şeyh Işıklı'dan geldiğini, Akkoyunlu, Kara Teke, Göllüce, Büyükkale, Kurşak, Fota (Gökçen), Kara Evhad (Kahrat), Peşrevli, Yeğenli, Boynuyoğun, Saruhanlı, Karayunuslu, Kırtepe ve Burgaz köyleri gibi köy adlarının beylikler döneminin etkisi ile oluştuğunu Gazi Umur Bey döneminde önemli konuma sahip olan Ahad Subaşı, Dündar bey ve Peşrevoğlu Yusuf adlarından da Subaşı, Dündarlı ve Peşrevli köylerinin kaynaklandığı görülmektedir. Bunların yanında kilise adı altında toplanan köylerin bulunması da önemlidir. Zeamet Kilise (Akyurt), Tekfurlu (Kara Kilise/Akmescit) ve Kiliseli (Osmancık) gibi (Armağan, 1983, s. 5-44).

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Tire'nin de içinde bulunduğu Küçük Menderes Havzasında ekonomik değişimlerin yaşandığı bir süreç başlamıştır. 1838 tarihinde İngiltere ile imzalanan Balta limanı Ticaret Antlaşmasıyla Batı ile yapılan ticari antlaşmalar çerçevesinde Avrupa devletlerin ticari ayrıcalıklar elde etmesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamını etkilediği gibi bu antlaşmalara paralel olarak İngiliz, Alman, Amerikan, Ermeni tüccarların tarımsal havzalara girmeleri, fermanlı ve imtiyazlı işletmeler elde etmeleri, bunların ardından endüstriyel tesisler ortaya koymaları, Küçük Menderes Havzası tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturur (Armağan, 2003, s.156). Bu dönemde Tire Kazası'nda köy olarak yer alan bazı yerleşim birimleri yapılan temettuat sayımlarında çiftlik olarak anılmakta ve vergi kayıtlarına da bu şekilde yansımaları sonucu, köylerin bazılarının çiftlik adıyla da anıldığı bilinmektedir.⁹

⁸ Aktar: Güzel kokular, iğne iplik vesaire satan.

⁹ "Tire ve çevresinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında demiryollarının yapımı kent ve çevresinde yer alan tarımsal alanların önem kazanmasını sağladı. Çiftlik sahibi olma ve ekonominin yeni olanaklarından yararlanmak isteyen üst düzey yöneticiler kent coğrafyasına girmişlerdir. Bu adlardan en önemlileri Fransız şairi ve devlet adamı La Martine ile Sultan II. Abdülhamit'dir", A. Munis Armağan, **Tire Ekonomi Tarihi**, Tire Ticaret Odası Yayınları, İzmir 2010, s. 144. Tire ve çevresindeki çiftliklerin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki durumu hakkında bkz. Aysun Sarıbey Haykıran, **Aydın Vilayeti'nde Çiftlikler (1839-1918)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yakınçağ Bilim Dalı) Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2013.

1845 yılını içeren nüfus defterinde Çiftlik Tepe Karyesi, Karayunuslu Çiftliği Karyesi, Gümüşlü Çiftliği Karyesi, Urfalı oğlu Çiftliği, Güllüce Karyesi, Cedit Çiftliği Karyesi, Akçameşhed Çiftliği Karyesi, Darmara Çiftliği Karyesi, Karaevhad Karyesi, Çoban Karyesi, Fota Karyesi, Arpaderesi Karyesi, Kızılca Gedik Karyesi, Karaağaç Karyesi, Karyesi, Tulum Karyesi, Atburgaz Karyesi, Çıplak Karyesi, Alafalı Karyesi ve Mahmutlar Karyesi'ne gelenlerin bilgileri bulunmaktadır.

Gelenlerin çoğunluğunun çiftliklere iskânı adı geçen çiftliklerde iş gücü açığının giderilmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Toprağın bol emeğin kıt olduğu bu dönemde tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı bu çiftliklere gelenler önemli ölçüde işgücü açığını gidermektedir.

Tire'nin değişik köylerine ve çiftliklerine gelenlerin geldikleri yerler;

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Isparta	6
Alaplı	3
Konya	3
Alaiye (Alanya)	2
Aydos	2
Kırkağaç	2
Nazilli	2
Alaşehir	1
Asakir-i Nizamiye-yi Şahanneden Mahrec ¹⁰	1
Asitane (İstanbul)	1
Aydın	1
Burdur	1
Denizli	1
Erzincan	1
İlgın	1
Karaağaç	1
Karabağ Aşiretinden	1
Kelas	1
Kütahya	1
Ödemiş	1
Rodos	1
Taşköprü	1
Uşak	1
Yenişehir	1

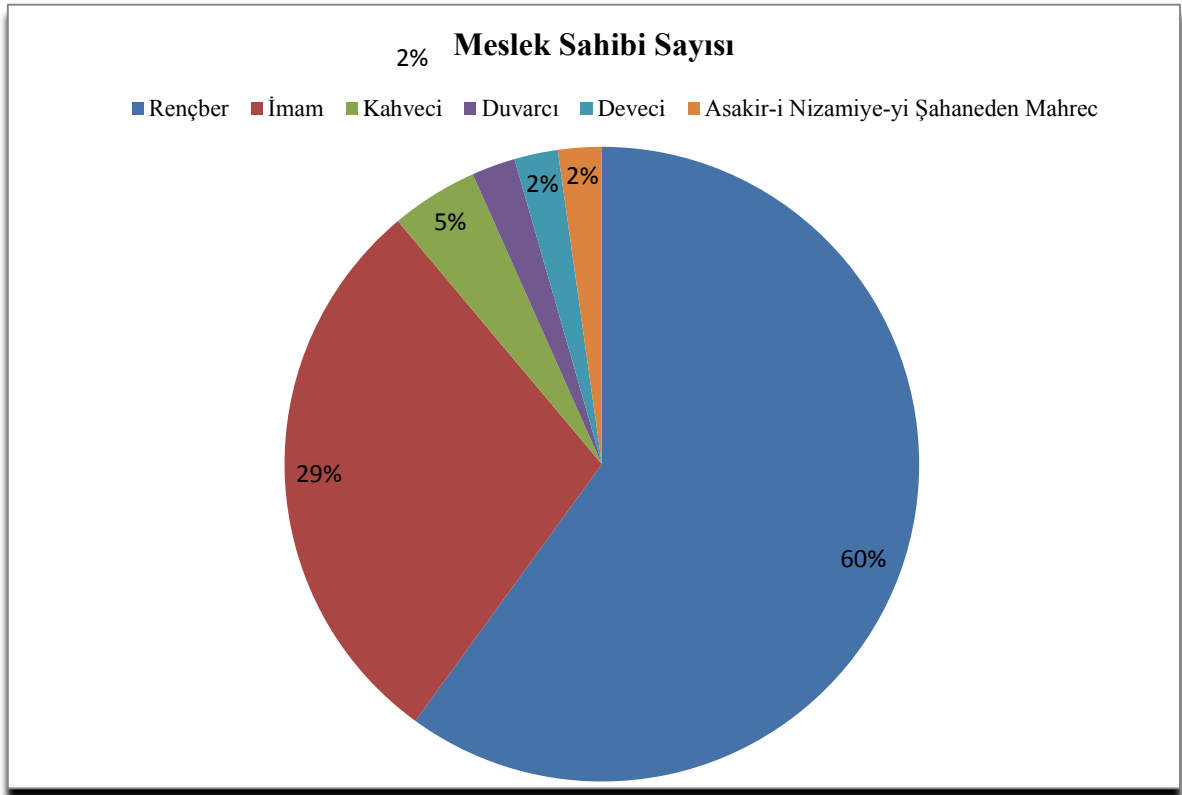
Gelenlerin, genel olarak H. 1250 / M. 1834 - 35 ve H. 1260 / M. 1844 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. 1843 ve 1844 yılları ise en yoğun dönem olmuştur.

Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 12 ve 70 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 29 yaşa sahip olan köy ve çiftliklere yerleşenlerin, tamamında 43 Tuvana (genç) ve 4 Musin (yaşlı) olarak belirtilmiştir.

¹⁰ Dışarı çıkacak.

Defterde köy ve çiftliklere gelenlerin meslekleri de kaydedilmiştir.

Meslekler	Meslek Sahibi Sayısı
Rençber	27
İmam	13
Kahveci	2
Duvarcı	1
Deveci	1
Asakir-i Nizamiye-yi Şahaneden Mahrec	1

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre gelenlerin fiziksel özellikleri;

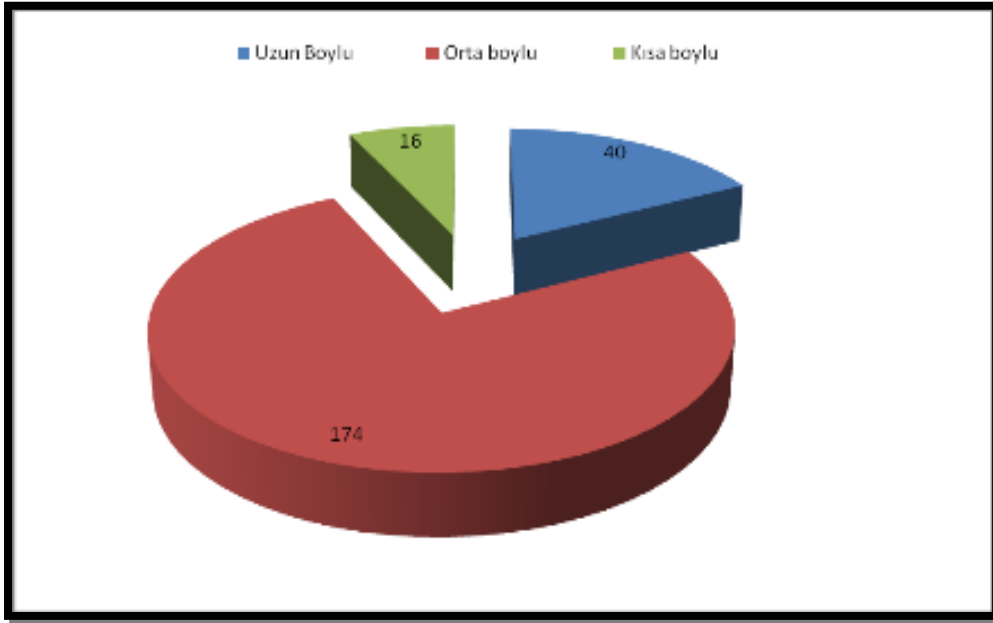
Bütün bu bilgiler yanında H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri Tire'ye gelip medreselere, mahallelere, hanlara ve köylere yerleşenlerin fiziksel özellikleri hakkında bilgi de vermektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Örneğin Boy olarak özelliklerine bakacak olursak;

Uzun ya da Uzunca Boylu	40 kişi
Orta Boylu	174 kişi
Kısa Boylu	16 kişi

Sakallı ya da bıyıklı olup olmadıklarını ve bunların niteliklerini de tespit etme olanağına sahip olmaktadır.

131 kişi sakallı olup, 75 kişinin de bıyıklı olduğu görülmektedir.

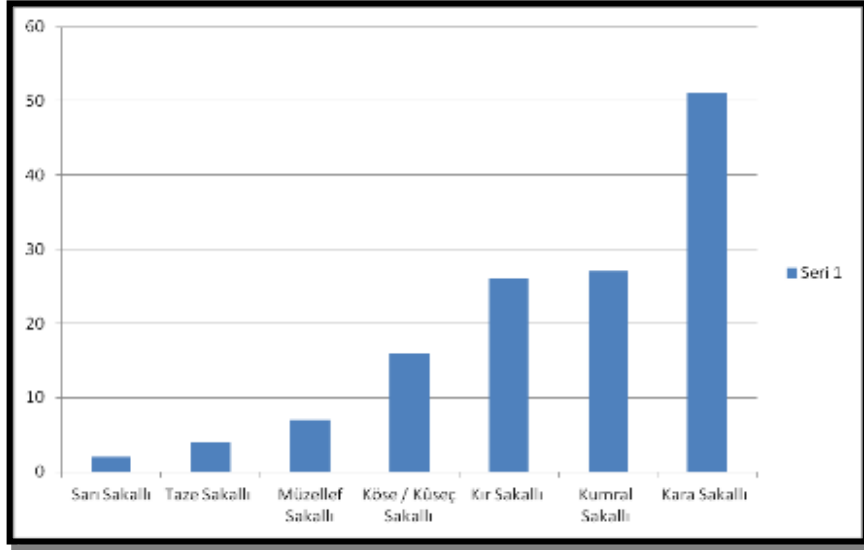
Sakal yapısı olarak;

Sakal Niteliği	Sakallı Sayısı
Kara Sakallı	51
Kumral Sakallı	27
Kır Sakallı	26
Köse / Kûşeç Sakallı	16
Müzellef Sakallı	7
Taze Sakallı	4
Sarı Sakallı	2

Turkish Studies

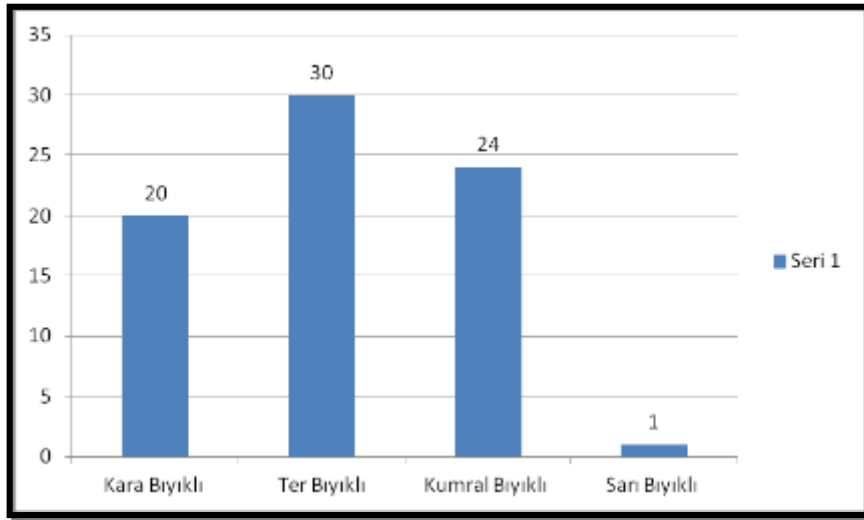
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Bıyık Yapısı olarak;

Bıyık Niteliği	Bıyıklı Sayısı
Kara Bıyıklı	20
Ter Bıyıklı	30
Kumral Bıyıklı	24
Sarı Bıyıklı	1

Bu fiziksel özellikler yanında 20 kişinin şabb-ı emred¹¹, 3 kişinin yek-çeşm¹², 1 kişinin çolak, 1 kişinin alil¹³ ve 1 kişinin de total olduğu belirtilmiştir.

¹¹ Şabb-ı Emred: Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç.

¹² Yek-Çeşm: Tek gözlü.

¹³ Alil: Kör, sakat, hasta.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Ayrıca, Çiftlik Karyesi'nde 30 yaşında Ahmed bin Abdullah, Akçameşhed Çiftliği'nde de 25 yaşında Arif Paşa gulamı orta boylu şâbb Ahmet bin Abdullah, 25 yaşında orta boylu şâbb Abdullah bin Abdullah ve 25 yaşında orta boylu şâbb Saver ibn-i Abdullah, Çıplak Karyesi'nde 30 yaşında uzun boylu kara sakallı Hacı Ali bin Abdullah ve 30 yaşında orta boylu kara bıyıklı Ali bin Abdullah adlı 6 zencinin bulunduğu ve rençberlik mesleğiyle uğraştığı kayıt edilmiştir.

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre isimler ve lakaplar;

İsimler	Sayısı
Mehmed	83
Mustafa	56
Ali	38
Hasan	36
İbrahim	35
Abdullah	30
Ahmet	27
Hüseyin	26
Süleyman	19
Halil	14
Osman	13
Ömer	12
Salih	10
Yusuf	7
Musa	3
Veli	3

Bu defterden de anlaşılacağı üzere en çok kullanılan iki isim Mehmed ve Mustafa olmaktadır. Bunların yanında Ali, Hasan ve Hüseyin adının da aynı yoğunlukta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönem isimlerin yanında bazı lakapların da kullanıldığını bilmekteyiz. Bu defterden de Tire'ye gelenlerin isimlerinin yanında toplumsal tanınma biçimi olan lakaplara bakacak olursak aşağıda vereceğimiz verilere rastlanmaktadır.

Lakap	Lakabı kullananların Sayısı
Seyyid	76
Molla	28
Efendi	29
Şerif	22

Bu lakaplar içerisinde dikkatimizi çeken Seyyid olmaktadır. Bu kadar kişinin Peygamber soyundan gelen kişi olacağı olası gözükmemektedir. Burada Seyyid sıfatının efendi anlamında kullanılmış olacağı kanısındayız.

H. 1261 / M. 1845 Tarihli Nüfus Defterinde Gayr-i Müslimler

İslami hukuk çerçevesinde;

Zımmi, İslam Devleti tebasından olan ve haraç veren Hıristiyanlar ve Yahudiler,

Zimmet, sahip çıkma, koruma zorunda kalma,

Ehl-i zimmet, Bir İslam Devleti'nin himaye ve uyruğunda olan kimseler olarak açıklanırken, Reaya da bir hükümdar idaresinde bulunan ve vergi veren halk, Hıristiyan tebaa, anlamlarına gelmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Osmanlı zımmileri bir yandan ferdi olarak fıkıhdaki zimmet hükümlerine tabii tutulurken, bir yandan da mensup oldukları din ve mezheplere göre 'millet' adı verilen farklı gruplarda toplanmaktaydılar. Buradaki millet kavramı, aynı dine (veya mezhebe) inanan insan topluluklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti, Müslümanların tek millet, Gayrimüslimleri de inandıkları din ve mezhebe göre ayrı ayrı milletler olarak tanımlamış, buna bağlı olarak da siyasi, idari ve sosyal organizasyonlarını bu ayırım temelinde geliştirmiştir (Eyyupoğlu, 1999, s. 247).

Tire'de özellikle Yahudi ve Rum nüfusun önemli yer tuttuğu ve mahalleler oluştuğu bilinmektedir.

Rum Nüfus:

Tire'nin en güçlü toplumsal yapısı oluşturan Rumlar, kentin doğu kesiminde yer almaktadır. Rum Mahallesi olarak adlandırılan bu kesim, bugün kuzeyde Kız Meslek Lisesi ile güneyde Sağlık Meslek Lisesi alanını içermektedir. Gebran, Küffaran ya da Rumiyan Mahallesi olarak anılmaktadır.

H. 1261 / M. 1845 tarihli Nüfus Defterinde 250 kayıt bulunmaktadır. Ayrıca defterden verilen cizyenin niteliğini de tespit etmek mümkündür. Adı geçen kayıtlardan 145 kişinin Evsat, 46 kişinin Edna ve 4 kişinin de A'la sınıfında cizye vergisi ödediğini, 2 kişinin Sabi, 6 kişinin Amel-mânde, 1 kişinin beratlı, 3 kişinin pasaportlu (İngiliz), 13 kişinin de geldikleri yerde cizyesinin kesildiği anlaşılmaktadır.

Bu defterde yer alan kişilerin geldikleri yerler;

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Yanya	55
Rodos	21
Midilli	16
Mora	10
Bayındır	9
Yenişehir	6
Selanik	5
İzmir	4
Manisa	4
Akşehir	4
Girid	3
Aydın	3
Kıbrıs	3
Pazarcık	3
Çirkince	3
Teke	3
Manisa	2
Paroz (Yaroz) Adası	2
Enez	2
Andre Ceziresi	2
Bergama	2
Manastır	2
Taşra	1
Tokat	1
Edirne	1
Kuşadası	1
Trabzon	1
Sığıla	1

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Gelibolu	1
Siroz	1
Kayseri	1
Keşan	1
Foça	1
Muğla	1
Alaşehir	1
Sivas	1
Sakız	1
Söke	1
Tatarpazarcık	1
Kavala	1
Filibe	1
Lapseki	1
Ödemiş	1
Kasaba	1
Adana	1

Gelenlerin, genel olarak H. 1230 / M. 1814 - 15 ve H. 1262 / M. 1845 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. 1843 ve 1844 yılları ise en yoğun dönem olmuştur.

Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 5 ve 87 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 31 yaşa sahip olduklarını belirtebiliriz.

Defterde Rum Nüfusun meslekleri de kaydedilmiştir. Buna göre, meslekler ve sayıları;

Meslekler	Meslek Sahibi Sayısı
Çoban	42
Börekçi	28
Duvarcı	24
Bahçıvan	17
Terzi	15
Et(k)mekçi	12
Rençber	6
Dellak	5
Duhancı (Tütüncü)	4
Değirmenci	4
Börekçi Çırağı	4
Abacı ¹⁴	4
Sâil ¹⁵	4
Pabuşçu	3
Keşiş	3
Çorabçı	3
Yağcı	2
Terzi Çırağı	2
Şerbetçi	2
Kunduracı	2
Kalaycı	2
Hizmetkâr	2
Enfiyecî ¹⁶	2

¹⁴ Abacı: Abadan, giyecek şeyler yapan ya da satan kimse.

¹⁵Sâil: Dilenci.

Turkish Studies

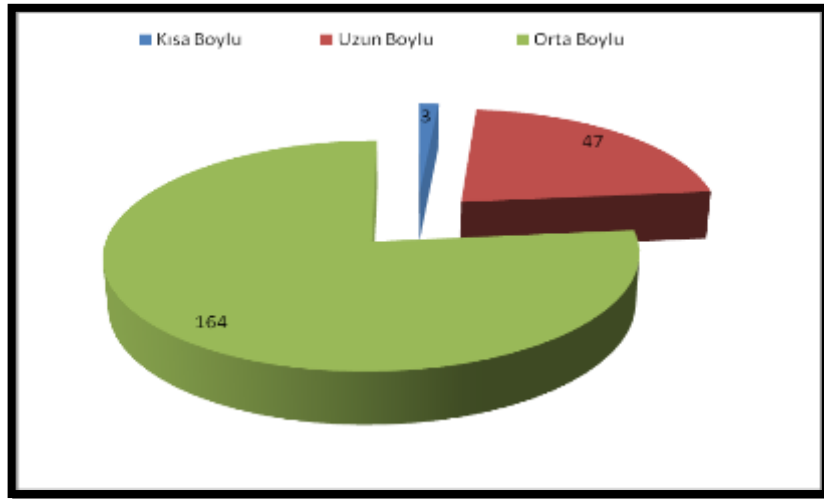
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Dülger	2
Yemişçi	1
Sazende	1
Sabuncu	1
Muallim-i Sıbyan	1
Kıyıcı	1
Hallaç ¹⁷	1
Duvarcı Çırağı	1
Çerçi	1
Bilâ-Sanat (Sanatsız)	1
Bezzaz ¹⁸	1
Bakkal Kalfası	1
Bakkal Çırağı	1
Ayvaz ¹⁹	1
Aşçı	1

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre Rumların fiziksel özellikleri; Örneğin Boy olarak özelliklerine bakacak olursak;

Uzun ya da Uzunca Boylu	47 kişi
Orta Boylu	164 kişi
Kısa Boylu	3 kişi

¹⁶ Enfiyeci: Enfiye, toz haline getirilmiş tütünün burun deliklerine çekilerek tüketicide nefes yoluyla fizyolojik etki yapan bir tütün mamulünü satan.

¹⁷ Hallaç: Pamuk, yatak, yorgan atan kimse.

¹⁸ Bezzaz: Bezci, kumaş satan, manüfaturacı.

¹⁹ Ayvaz: Büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalıştırılan uşak.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Sakallı ya da bıyıklı olup olmadıklarını ve bunların niteliklerini de tespit etme olanağına sahip olmaktadır.

3 kişi sakallı olup, 186 kişinin de bıyıklı olduğu görülmektedir.

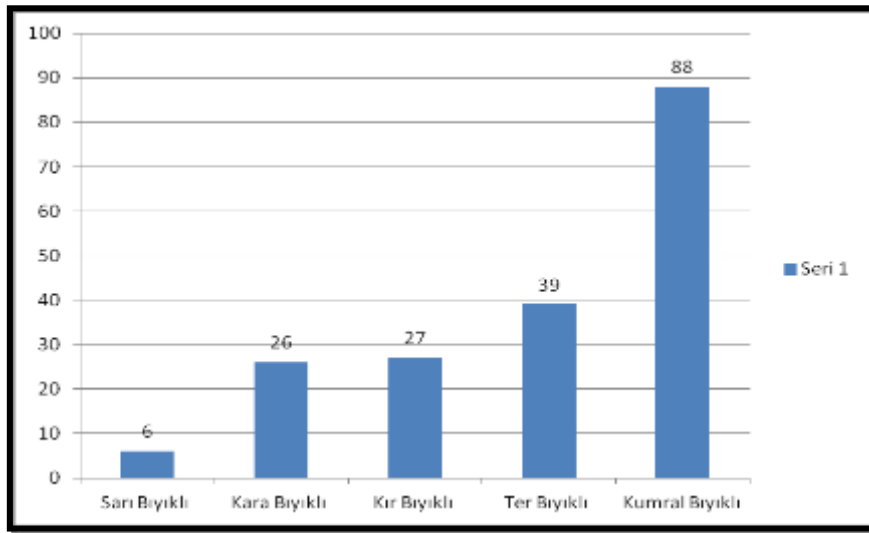
Sakal yapısı olarak;

1 Kır Sakallı

2 Kara Sakallı olmasına karşın ki, bu bağlamda gayr-i Müslimlerin sakal yerine bıyığı tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Bıyık Yapısı olarak;

Bıyık Niteliği	Bıyıklı Sayısı
Sarı Bıyıklı	6
Kara Bıyıklı	26
Kır Bıyıklı	27
Ter Bıyıklı	39
Kumral Bıyıklı	88

Bu fiziksel özellikler yanında 18 kişinin şâbb-ı emred, 3 kişinin amel-mânde, 1 kişinin topal olduğu belirtilmiştir.

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre Rum isimleri;

Rumların Kullandığı İsimler	Sayısı
Yorgi	24
Yani	21
Dimitri	18
Nikola	15
Hristo	12
Kostanti	12

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Panayot	9
Atnaş	7
Manol	7
Todori	7
Anastaş	5
Andon	5
Kosta	5
Foti	3
Andrea	2
Aekli	2
Apostol	2
Abram	1

Ermeni Nüfus:

Tire'de Ermeni nüfusun, Rum ve Yahudi nüfusa göre oldukça az olduğu sayımlar kapsamında gözlenmektedir.

1831 nüfus sayımı (Karal, 1997, s. 128; Karpat, 2010, s. 233), 15 Ermeni nüfustan söz ederken, 1891 sayımı (Turque, 1919, s. 14-15) bu sayıyı 12 olarak gösterirken, 1914 yılını kapsayan sayımda da Ermeni nüfus 24 kişiden oluşmaktadır (Karpat, 2010, s. 364).

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'nde 6 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan cizyenin niteliğine baktığımızda 4 kişinin Edna, 1 kişinin Evsat ve 1 kişinin de A'la sınıfında cizye vergisi ödediği anlaşılmaktadır.

Bu defterde yer alan kişilerin geldikleri yerler;

Geldikleri Yerleşim Yeri	Gelenlerin Sayısı
Ankara	2
İzmir	2
Aydın	1
Kayseri	1

Gelenlerin, genel olarak H. 1257 / M. 1841 ve H. 1261 / M. 1845 yılları arasında geldiği belirtilmiştir. Gelip yerleşenlerin yaşları ve yaş aralıkları 23 ve 50 yaş arasında belirlenmektedir. Ortalama olarak 39 yaşa sahip olduklarını belirtebiliriz.

Defterde Ermeni Nüfusun meslekleri de kaydedilmiştir.

Meslekler	Meslek Sahibi Sayısı
Terzi	1
Şerbetçi	1
İhtisab Çırağı	1
İhtisab Hademesi	1

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre Ermenilerin fiziksel özellikleri;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Örneğin Boy olarak özelliklerine bakacak olursak;

Uzun boylu 3 kişi

Orta Boylu 3 kişi

Bıyık Yapısı olarak;

Bıyık Niteliği	Bıyıklı Sayısı
Sarı Bıyıklı	1
Kara Bıyıklı	1
Kır Bıyıklı	2
Kumral Bıyıklı	2

H. 1261 / M. 1845 yılına ilişkin Nüfus Defteri'ne göre Ermeni isimleri, Kirkor, Sarkis, Komid, Karabet, Matos ve Karabet.

Sonuç

1243 Moğol istilasından sonra Batı Anadolu'da kurulan Aydınogulları Beyliğinin önemli kültür merkezlerinden biri olan Tire, 1390 tarihinde Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Timur ve fetret dönemleri sonrasında Tire'nin yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1423 yılında II. Murat döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi olan Tire (Başaran, 2000, s. 29-30), Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde seçkin kazalar arasına girmiştir.

Toplumların kalkınmasında önemli rolü olan nüfusun sayımı devleti kurtarma çabalarının bir sonucu olarak arazi ve mal mülk sayımı ile birlikte önem kazanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 3060 ve 3077 numaralı nüfus defterlerindeki veriler uygarlıklar vadisi Küçük Menderes Havzasının önemli yerleşim birimlerinin başında gelen ve Anadolu içlerine kadar uzanan yolların kilit noktasında bulunan Tire'nin önemli bir yerleşim yeri olduğunu gösterdiği gibi, dışarıdan da gelenler için önemli bir cazibe merkezi olduğunu kanıtlar.

Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi *otuza yakın medresesi ve binlerce medrese öğrencisi ile Tire, bir kültür merkezi* konumundadır. Alanya, Manisa ve Tavas gibi yerleşim yerlerinden gelenler medreselere yerleşip, eğitim almışlardır.

Aynı zamanda Tire'nin mahallelerine İstanbul, Aydın, Konya ve Muğla gibi yerleşim yerlerinden iş amacıyla rençber, kahveci ve bezzaz gibi meslek sahipleri gelmişler ve bu gelenler için de Tire geçim kaynağı alanı olmuştur.

Nüfus defterinde başta Isparta olmak üzere, birçok yerleşim yerlerinden gelenler başta çizmecilik olmak üzere rençber ve oduncu olarak meslekleri yapmak üzere hanlara veya çiftliklere yerleşmişlerdir. Toprağın bol, emeğin kıt olduğu bu dönemde tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı bu çiftliklere gelenler önemli ölçüde işgücü açığını gidermektedir.

Ayrıca, Tire'de özellikle Rum nüfus ve Ermeni nüfusun da önemli olduğunu ve istihdam olanağı sağladığı anlaşılmaktadır. Yanya, Rodos ve Midilli gibi yerlerden gelen Rumlar, çobanlık, bökçilik, bahçivanlık ve ekmekçilik gibi meslekleri yaparken, Ermeni nüfus azınlıkta yer tutmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi NFS.d. 3060, 3077.

Araştırma Eserleri

- ARMAĞAN, A. Munis, **Belgelerle Beylikler Devrinde Tire**, İzmir 1983.
- ARMAĞAN, A. Munis, **Devlet Arşivlerinde Tire**, Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir 2003.
- ARMAĞAN, A. Munis, **Tire Ekonomi Tarihi**, Tire Ticaret Odası Yayınları, İzmir 2010.
- ARMAĞAN, A. Munis, **Tüm Yönleriyle Tire II**, Tire 1990.
- BACACI, Sabri – DAĞDELEN, İrfan - DOĞAN, Osman, **Ünye Nüfus Defteri (1834)**, İstanbul 2011.
- BAKTIR, Mustafa, “Tireli İbn-i Melek ve İlmî Muhiti Hakkında Bazı Tespitler”, **Türk Kültüründe Tire**, Ankara 1994.
- BAŞARAN, Mehmet, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tire**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000.
- BEHAR, Cem, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Der. Halil İncalcık, Halil İncalcık, Şevket Pamuk, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, ss.63-72.
- ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- ÇAKMAK, Fevzi, “Cumhuriyet İdaresi’nin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması”, **International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/7 Summer 2013, p.33-48, Ankara – Turkey.
- ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı Nüfus Hizmetleri,” **Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14/ 3 (2012) , ss.183.216.
- Değişim Sürecinde Aydın**, Ed. Sabri Sürgevil, Olcay P. Yapucu, Cihan Özgün, Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları, Aydın 2010.
- DEMİRCİ, Süleyman - KARTAL, Kazım, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Defteri”, **History Studies: International Journal of History, A Tribute to Prof. Dr. Şerafettin Turan**, Volume 6 Issue 3, p. 119-145, April 2014.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin – BİLGİN, Süleyman, **Of Nüfus Defteri (1834)**, İstanbul 2011.
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, **Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, (Ed. O. Okyar-H. İncalcık), Ankara 1980.
- ERGÜN, Ahmet - TERZİ, Mehmet Akif, **Payas Sancağı Nüfus Defteri 1831 ve 1867**, Payas Belediyesi Kültür Yayınları, Payas 2012.
- ERTUR, Esat K., **Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kamil Ertur’un Anıları)**, Ankara 1994.
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt 9-10, (Sade. Tefik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

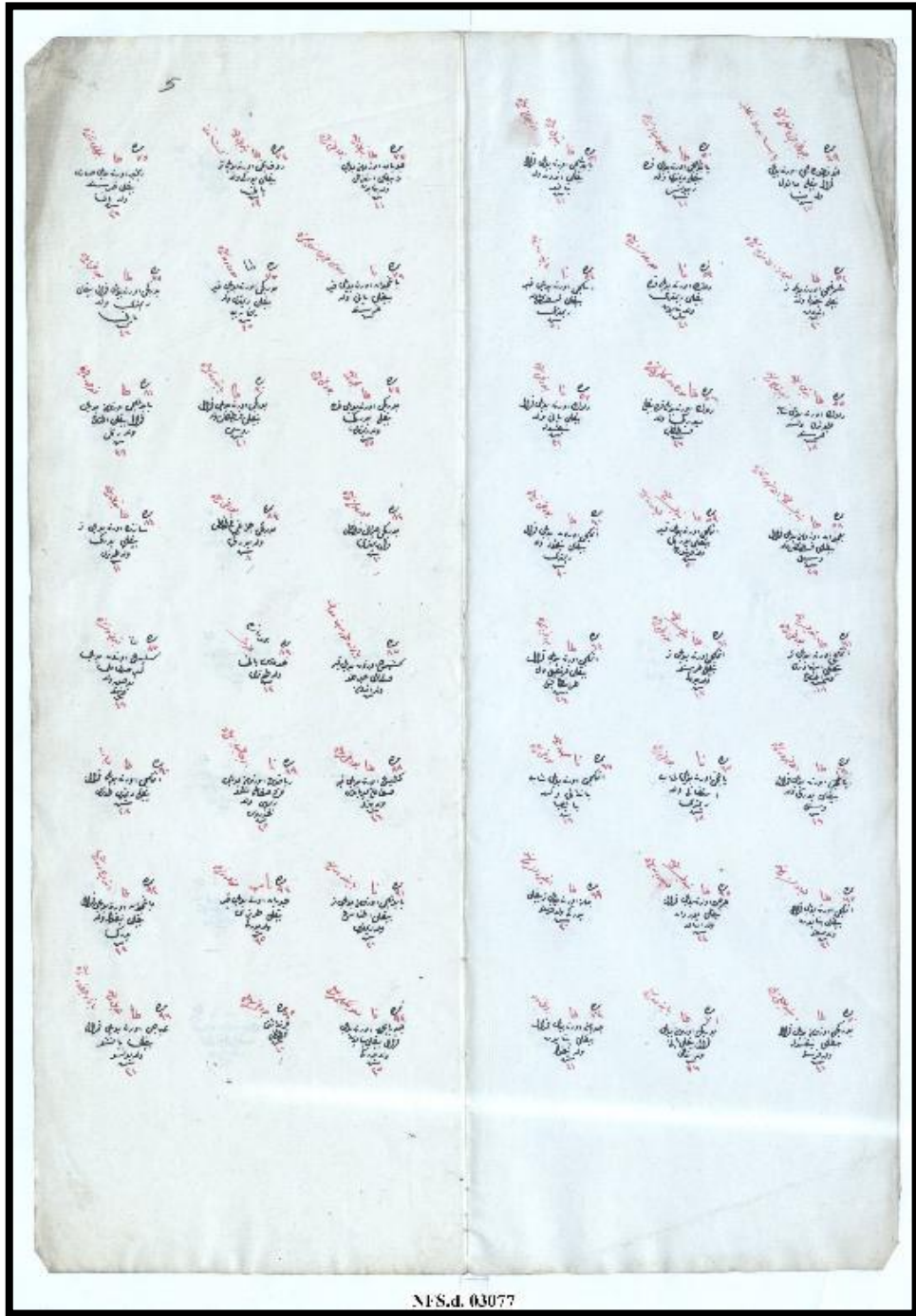

- EYYÜPOĞLU, İsmail, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşına Kadar Osmanlı Devleti’nde Azınlık Problemi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, Erzurum 1999, s. 247
- GÜR, Fevzi – KAHRİMAN, Salih, **Amasya Nüfus Defterleri, 1840**, Amasya 2012.
- HAYKIRAN SARIBEY, Aysun, **Aydın Vilayeti’nde Çiftlikler (1839-1918)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yakınçağ Bilim Dalı) Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2013.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2. baskı, Ankara 1997.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, c.V, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1983.
- KARPAT, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KESKİN, Mustafa, **1831 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Düzce**, Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2014.
- METE, Zekâi “Tire md.”, **DVİ**, c. 41, ss.195-197.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu- Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000.
- SERTEL, Savaş, “1927 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Bitlis’in Nüfus Fonksiyonları”, **International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4 Spring 2014, p.1015-1034, Ankara – Turkey.
- Smyrna Turque**, 1919.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Kuvvetleri Tarafından Saruhan, Aydın ve İzmir’in İşgaline Dair Vesikalar”, **Bellekten** s. 185 (Ocak 1983), ss.1-29.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1937
- ÜNLÜ, Mucize- KILIÇ Pelin İskender, “Ayandon Kazasının 1841 Yılı Nüfus Yapısı”, **International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4 Spring 2014, p.597-617, Ankara – Turkey.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş - GENÇ, Serdar, **H. 1256/ M. 1840-1841 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)**, Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, No: 9, Balıkesir 2013.
- YAPUCU, PULLUKÇUOĞLU Olcay, **Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- YELKEN, Ulvi, “Tire Hakkında Muhtelif Eserlerde Görülen Yazılar”, **Küçük Menderes Tire Halkevi Dergisi**, (Yıl 2, Sayı 8, Ağustos 1941)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

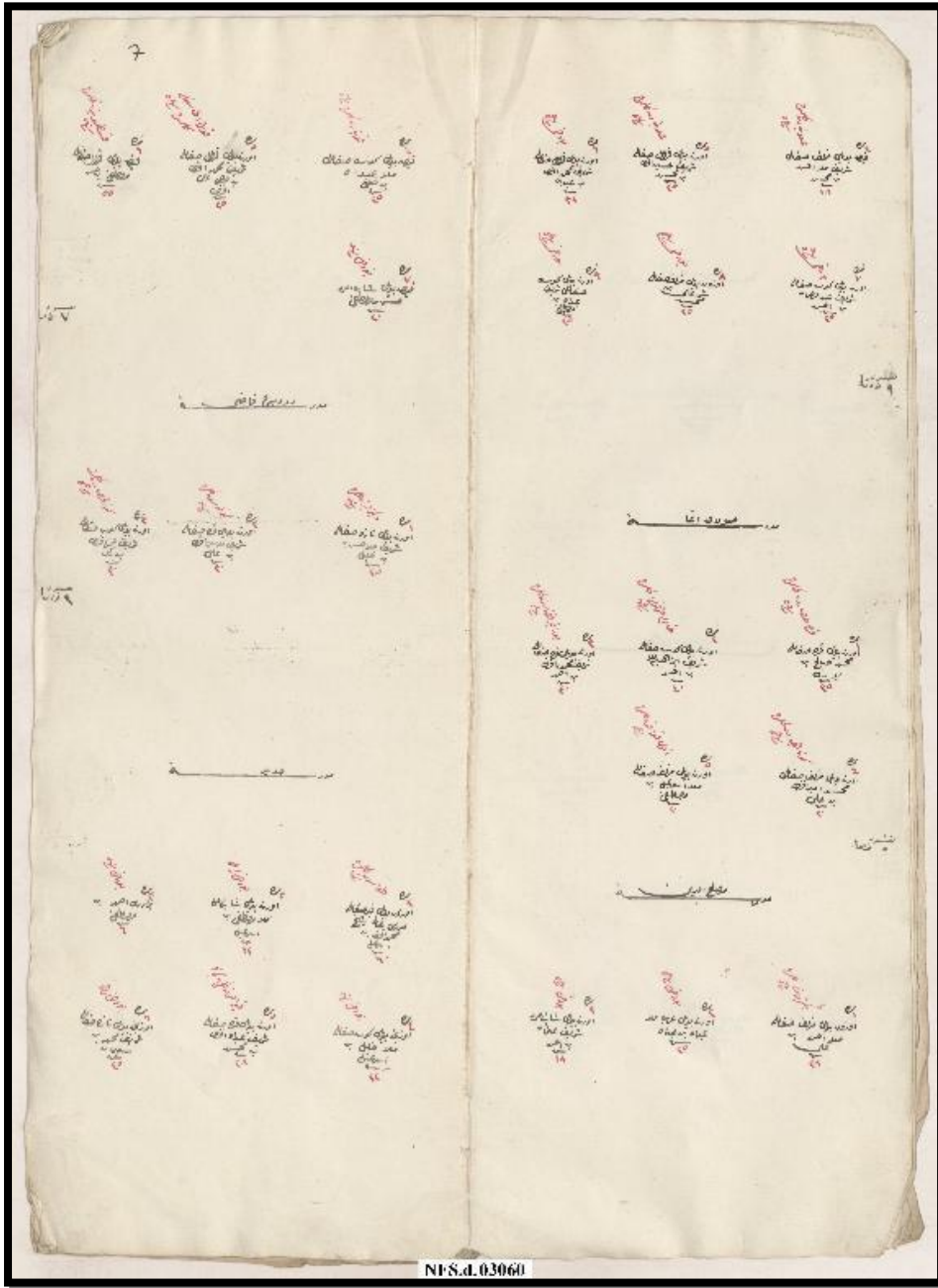

Belge 1: NFS.d. 3077 Rum Nüfusu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Belge 2: NFS.d. 3060 Tire'ye Gelenleri Gösterir Nüfus Defteri (Medrese Sayfası)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BAŞARAN M., SARİBEY HAYKIRAN A., H.1261/M.1845 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tire'ye Gelen Müslim Ve Gayrimüslimlerin Nitelik Ve Nicelikleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 149-174, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7604>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

